מחירי הנפט, הקפיטליזם ו-7 באוקטובר

האנליסטים שוב חוזים את עליית מחירי הנפט בעקבות מחסור? הם טועים ומטעים, כך טוענים ניצן וביכלר, ומסבירים מדוע מלחמת ישראל-חמאס משמחת את קואליציות הנפט-נשק • דם ונפט במזרח התיכון, סיבוב רווחים נוסף

שמשון ביכלר ויהונתן ניצן 22.11.23

עוד בנושא
ענקיות הנפט חזו את משבר האקלים ותיאמו עמדות נגד רגולציה

א. המיליציות המנצחות

שורשי המלחמה בין חמאס לישראל רבים ומסועפים. ביניהם הקונפליקט הארוך בין התנועה הלאומית הפלסטינית לבין התנועה הציונית; האיבה בין הכנסיות הרבניות לבין האיסלמיות על נספחיהן; הסכסוך הממושך בין מדינות המזרח התיכון למדינת ישראל, בין התרבות המערבית למזרחית ובין המעצמות השונות הבוחשות באזור.

אבל במלחמה הנוכחית מדובר בקונפליקט בין שתי מיליציות עיקריות: מצד אחד מיליציות הכנסייה הרבנית: ארגוני המתנחלים שהשתלטו על שטחים פלסטיניים בחסות ובמימון מסיבי של כל ממשלות ישראל. הן השליטו בהדרגה את סדר היום התקשורתי שלהן, השתלטו על מרכזי מפלגות, על תודעת רוב המצביעים בישראל, על החינוך שהפך בשיטתיות לגזעני-לאומני ועל תקציבים ציבוריים מרכזיים. הן שיתפו פעולה עם קבוצות ההון הגדולות והעמיקו את אחיזתן בחברה בחסות הניאו-ליברליזם, ובעיקר החדירו את אנשיהן לעמדות פיקוד בצבא הישראלי.

מצד שני, הלכו ושקעו ארגוני ההתנגדות הפלסטיניים הישנים, בעיקר הפת"ח והחזית העממית, ועמם הרשות הפלסטינית. כישלונה המוחלט של התנועה הלאומית הפלסטינית לבלום את הכיבוש המתפשט העלה למרכז הבמה את המיליציות המזוינות של הכנסיות האיסלמיות, הסונית והשיעית – החמאס והג'יהאד האיסלמי. הראשונה מומנה על ידי המשפחה המלכותית של ערב הסעודית ומדינות נפט אחרות (ולאחרונה על ידי קטאר). השנייה פועלת בחסות ובמימון אייתוללות איראן ושלוחותיהן במזרח התיכון.

המיליציות הללו הן חלק ממגמה עולמית שבה פורחים מיליציות וארגונים צבאיים "פרטיים" הנלחמים ברחבי העולם, לרוב בחסות ובמימון מדינות אבל לעתים הם מתעמתים עם צבאות מדיניים.[1] פריחת הצבאות הפרטיים והמיליציות בעולם באה עם שקיעתה של המדינה הלאומית, דגם שהחל במהפכה הצרפתית ובצבאות העממיים שהתפתחו ממנה. מסגרת מדינית-לאומית זאת כבר אינה מתאימה לתהליך הצבר ההון הגלובלי הנוכחי.

ב. קואליציית הנפט-נשק במזרח התיכון

בסוף שנות ה-60 עלתה "קואליציית הנפט-נשק",[2] קואליציה רופפת שכללה את תאגידי הנפט הגדולים, אופ"ק, תאגידי הנשק המרכזיים, וקבוצות בנקאיות ששיחרו לנגוס בהכנסות שהיו צפויות לגדול במהירות. מסביבם רחשו סוחרי נשק, עסקנים פוליטיים, מיליציות צבאיות, ארגוני טרור, כוכבי תקשורת ודמויות ססגוניות. הכוח החזק ששימר את הקשרים הרופפים בין חברי הקואליציה היה **מחיר הנפט**, והתנודות במחיר קבעו את התנודות בהכנסות וברווחים של חבריה. האינטרסים המשותפים לחברי הקואליציה הלכו והתהדקו ככל שהתחזק הקשר בין משברי הנפט לבין הקונפליקטים הצבאיים במזרח התיכון.

התהליך שהתחולל מסוף שנות ה-60 לבש צורה מכנית שאפשר לתארה כך: מרוץ חימוש מתמשך שרר בין מדינות שונות במזרח התיכון במוקדי סכסוך מתחלפים. המעורבות האינטנסיבית של המעצמות ואווירת החשדנות המתמדת ליבו עוד יותר את האש והובילו להתפרצות מלחמות מחזוריות. המלחמות הולידו אווירת "משבר נפט" ופאניקה של "מחסור" בנפט, שהביאו לעליית מחירים מהירה ולעלייה בהכנסות מנפט. הכנסות אלה מימנו סיבוב התחמשות נוסף, שבו היריבים רכשו נשק חדש שהלך והתייקר, עד לפרוץ המלחמה הבאה ולקפיצת מחירי הנפט בעקבותיה.

האוליגרכים החדשים ואילי הנפט הישנים יצרו יחד סדר נפט פוסט אימפריאלי, שבו תאגידי הנפט ויתרו על חלק מבעלותם הפורמלית על הפקת הנפט, ומנגד זכו במשותף עם אופ"ק בשליטה יציבה בכלל הזרמת הנפט. כך הצליחו להשיג את מה שתאגידי הנפט הגדולים לא היו יכולים להשיג לבדם גם בעידן האימפריאלי: עלייה מהירה של מחירי הנפט

אחד המרכיבים החשובים בברית היה כאמור אופ"ק. בתחילת דרכו בשנות ה-60, אופ"ק נראה כסממן אופייני של חולשת העולם הפריפריאלי ותלותו בתכתיבי העולם הקפיטליסטי המרכזי: הקרטל הוקם בעידוד תאגידי הנפט האימפריאליים, בעיקר כדי לבלום את ירידת מחירי הנפט באמצעות ויסות התפוקה השופעת במדינות מפיקות הנפט.

מאז סוף שנות ה-60 נראה היה שהמדינות המפיקות מנהלות מדיניות נפט עצמאית. הן הגבילו זיכיונות ודרשו להעלות את אחוזי התגמולים, ולבסוף אף הלאימו את הפקת הנפט. צעדים אלה נראו כפנייה לדרך עצמאית המיועדת לכאורה לשחרור המדינות החדשות מתלותן הישנה במעצמות ולשיקום משקיהן מהמורשת הקולוניאלית. אך עד מהרה התברר שמדובר בסך הכל בברית מורחבת בין אילי הנפט הישנים לבין האוליגרכים החדשים ששלטו במשאבי המדינות המשוחררות לכאורה. יחד הם יצרו סדר

הזרמת הנפט בעולם התעשייתי. כך הצליחו להשיג את מה שתאגידי הנפט הגדולים בעבר לא היו יכולים להשיג לבדם גם בעידן האימפריאלי: עלייה מהירה של מחירי הנפט. בשנים 1980-1972 עלו מחירי הנפט הגולמי (בדולרים קבועים) פי 7 – שיעור חסר תקדים.

הסדר החדש סייע להגדיל את הכנסות חברי הברית ולייצב את השליטה בהפקת הנפט ושינועו בעולם. למשל, מהפכת האייתוללות באיראן ב-1979 גרמה 40% ירידה בהפקת הנפט של בריטיש פטרוליום ואף על פי כן גדלו רווחי התאגיד באותה שנה ב-300%, עלייה גדולה יותר משאר תאגידי הנפט הגדולים בעולם[3]. במלים אחרות: נפט, ובעיקר מלחמות הקשורות למזרח התיכון, העשירו את אדוני קבוצות הנפט המרכזיות ואת חשבונות נסיכי הנפט ושליטי אופ"ק.

באשר למלחמה הנוכחית בין חמאס לישראל: התקופה מאז 2010 הייתה קשה ביותר לשתי קבוצות השליטים. השיא היה ב-2020, עת צנחו הרווחים הנקיים של קבוצות הנפט המרכזיות ב-150% ביחס לעשור הקודם. אופ"ק איבד מאז תחילת העשור השני כ-75% מהכנסותיו. יתר על כן, במדינות הקרטל חלה האצה בגידול הדמוגרפי, ומאז 1960 גדלה האוכלוסייה במזרח התיכון בכ-350%. במונחי הכנסה לנפש, מדינות אופ"ק חזרו לנקודת המוצא של סוף שנות ה-60, טרום משברי הנפט והזינוק במחירי הנפט הגולמי. אולם פתיחת הפלישה הרוסית לאוקראינה בישרה טובות, ואף שאין עדיין סיכומי הכנסות של 2023, מלחמת חמאס-ישראל מראה סימני רווח מבטיחים.

ג. הכל כלול במחיר

הכמות האבסולוטית של הרווח במאזני התאגידים חשובה כמובן, אולם מוקד ההתעניינות של השותפים בקואליציה הוא **הרווח הדיפרנציאלי**. שכן משטר ההון מבוסס על החתירה להצבר דיפרנציאלי. משמע, הקפיטליסטים חותרים "להכות את הממוצע", לרדוף ולהדביק את "שיעור הרווח הנורמלי"[4] ולחלוף מעליו.

משום כך, חשובה העובדה שהרווח הנקי של קבוצת אקסון-מובייל (ExxonMobil) היה 32.6 מיליארד דולר ב-2013, אך חשובה שבעתיים העובדה שהקבוצה הרוויחה באותה שנה פי 15.8 מאשר תאגיד דומיננטי טיפוסי ממעגל 500 המובילות של פורצ'ן (שהיה רווח נקי של 2.2 מיליארד דולר), ופי יותר מ-100,000 מאשר תאגיד ממוצע מהסקטור העסקי בארה"ב (שהיה באותה שנה רווח נקי של כ-309 אלף דולר).[5]

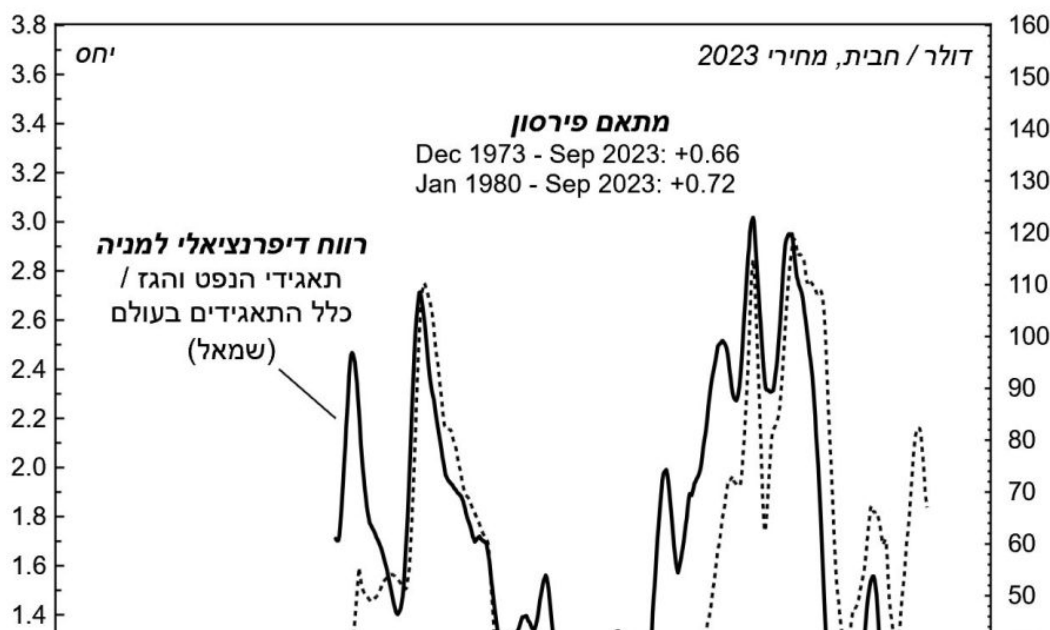
במרוצת חמישים השנים האחרונות, יכולתם של תאגידי הנפט להפקיע רווחים מעבר להפקעה הממוצעת של הרווח התאגידי בעולם נבעה ישירות מכושרם להעלות את מחיר הנפט מהר יותר מאשר ממוצע מחירי הסחורות האחרות (או לבלום אותו מליפול עמוקות בעת הנדירה של נפילת מחירים כללית)

וכך אנו מגיעים אל **תרשים 1**. התרשים מציג מצד אחד את **הרווח הדיפרנציאלי למניה** של תאגידי הנפט (הקו העבה), ומולו את **המחיר היחסי של הנפט** (הקו המקווקו) שקדם ב-12 חודשים (שתי הסדרות מבוטאות כממוצע עוקב של 12 חודשים).[6] הרווח הדיפרנציאלי למניה מחושב כיחס בין ממוצע הרווח למניה (EPS) של כל תאגידי הנפט והגז הרשומים למסחר בבורסות בעולם, לבין ממוצע הרווח למניה של כלל התאגידים הרשומים למסחר בבורסות בעולם (הציר השמאלי). ההצבר הדיפרנציאלי של תאגידי הנפט מתחולל כאשר היחס עולה, כלומר כאשר תאגידי הנפט מכים את ממוצע הרווח העולמי. אך כאשר היחס יורד, ההצבר הדיפרנציאלי הופך לשלילי.

המחיר היחסי (הציר הימני) הוא מחיר חבית נפט גולמי בדולרים קבועים ביחס למדד המחירים לצרכן האמריקאי. עלייה במחיר היחסי של הנפט משמעותה שמחירי הנפט עולים מהר יותר ממדד המחירים לצרכן (או, במקרה נדיר של דפלציה, בעת שמחירי הנפט צונחים לאט יותר מממוצע שיעור נפילת המחירים של הסחורות האחרות) – ולהפך כשהמחיר היחסי נופל.

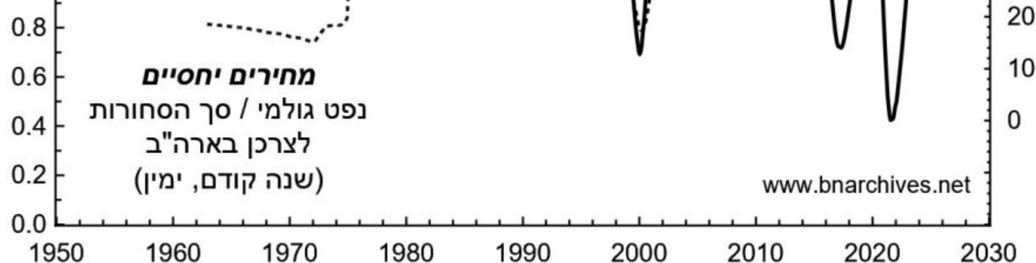
תרשים 1

רווח דיפרנציאלי למניה של תאגידי הנפט והמחיר היחסי של נפט גולמי, 1962-2023

סדרות הנתונים החודשיים מוצגות כממוצעים עוקבים של 12 חודשים. הרווח למניה מחושב כיחס בין מדד מחיר המניות לבין יחס מחיר/רווח למניה ("המכפיל" בשפה העסקית). הרווח למניה הדיפרנציאלי מחושב כיחס בין מדד הרווח למניה של כל תאגידי הנפט הרשומים למסחר בבורסה לבין מדד הרווח למניה של כלל התאגידים הרשומים למסחר בבורסות בעולם. המחיר היחסי של הנפט הוא מחיר הנפט הגולמי הממוצע מנוכה במדד מחירי הצרכן בארה"ב. נקודת הזמן האחרונה של הרווח למניה הדיפרנציאלי היא ספטמבר 2023 ושל המחיר היחסי היא אוגוסט 2023 (שקודם בתרשים ב-12 חודשים לאוגוסט 2024).
SOURCE: Datastream (mnemonics: TOTMKWD(PI) and TOTMKWD(PE) for the price index and price-earnings ratio of all listed firms, respectively; OILINWD(PI) and OILINWD(PE) for the price index and price-earnings ratio of all listed integrated oil & gas firms, respectively). IMF International Financial Statistics through IHS Markit (mnemonics: L76AA&Z@C001 for the average price of crude oil; .L64@C111 for the U.S. CPI)

מן התרשים עולה, ראשית, כי אין צורך בתחכום רב כדי להבין שההצבר הדיפרנציאלי של שליטי הנפט מבוסס כמעט לחלוטין על יכולתם לשלוט במחירי הנפט. הקשר הסטטיסטי בין הרווח הדיפרנציאלי של תאגידי הנפט, לבין המחיר היחסי של הנפט הגולמי הוא גבוה (0.73+ במדד פירסון מאז 1980, ו-0.66+ מאז 1974). כלומר, במרוצת חמישים השנים האחרונות, יכולתם של תאגידי הנפט להפקיע רווחים מעבר להפקעה הממוצעת של הרווח התאגידי בעולם נבעה ישירות מכושרם להעלות את מחיר הנפט מהר יותר מאשר ממוצע מחירי הסחורות האחרות (או לבלום אותו מליפול עמוקות בעת הנדירה של נפילת מחירים כללית).

מן ההיסטוריה הקצרה של סדר הנפט החדש ניתן להסיק כי מאז סוף שנות ה-60, במצב של אובדן שליטה במחירים והידרדרות הרווח הדיפרנציאלי מתהדקים מחדש האינטרסים של קואליציית הנפט-נשק וריחות מלחמה מתחילים לבקוע מן הבארות

שנית, מתברר שכדי לנבא את הרווחים הדיפרנציאליים של תאגידי הנפט שנה מעכשיו אין צורך באנליסטים מתוחכמים הגובים מחירים יחסיים גבוהים מן הממוצע בענף הנבואות.

של פירמות הפצלים והסובסידיות הממשלתיות בענפי האנרגיה הירוקה. גם אפשר לוותר על מומחים לתוכניות הרכש של האוליגרכיות הסיניות, וכן על פרשנות עתירת מלל אודות תככי הנסיכים במפרץ הערבי ועל מבצעי האייתוללות במפרץ הפרסי.

הדבר היחיד שיש לדעת הוא מה היה המחיר היחסי של הנפט הגולמי כאן ועכשיו.

שורה תחתונה: הכל כלול במחיר.

ניתן לראות בתרשים שבעשור השני של המאה ה-21 תשלובת תאגידי הנפט בעולם ספגה מכה קשה. הרווח הדיפרנציאלי למניה של התשלובת הלך והידרדר באופן משמעותי ביחס לשיעור הרווח הנורמלי. מן ההיסטוריה הקצרה של סדר הנפט החדש ניתן להסיק כי מאז סוף שנות ה-60, במצב של אובדן שליטה במחירים והידרדרות הרווח הדיפרנציאלי מתהדקים מחדש האינטרסים של קואליציית הנפט-נשק וריחות מלחמה מתחילים לבקוע מן הבארות.

ד. רוחות מלחמה ורווחים דיפרנציאליים

תרשים 2 מתאר את מחזורי הרווחים הדיפרנציאליים המלווים בקונפליקטים במזרח התיכון. בתרשים מופיעים נתוני התשואה הדיפרנציאלית על ההון העצמי של תאגידי הנפט המרכזיים ביחס לתשואה על ההון העצמי של 500 המובילים ברשימת פורצ'ן. בתרשים מופיעים מלבנים המשקפים את ההפרשים בתשואה על ההון העצמי בין שתי קבוצות התאגידים.[7]

כאשר הערכים חיוביים, המלבנים אפורים, ומשמעותם היא שתאגידי הנפט המרכזיים מכים את הממוצע, כלומר סוחטים תשואה על ההון העצמי הגבוהה יותר מזו של שאר ההון הדומיננטי. אולם כאשר המלבנים שחורים, המשמעות היא שתאגידי הנפט המרכזיים מפגרים אחר התשואה הנורמלית של ההון הדומיננטי, ולרוע מזלם של הילידים – המזרח התיכון נקלע ל"אזור סכנה" והוא ערוך למחזור חדש של סצנת דם ונפט במזרח.

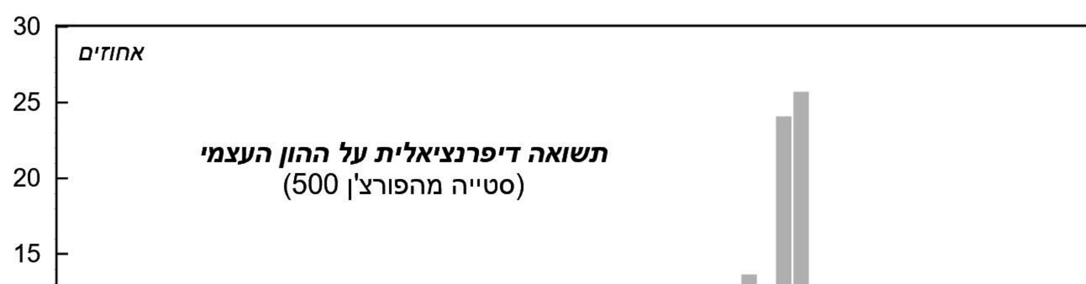
התלקחות המלחמות מופיעה בתרשים בסימן פיצוץ משונן, ונראה שהמלחמות אכן נערכות לפי ההיגיון שמכתיב סדר הנפט החדש. מאז שנות ה-60 הופיעו כמה "אזורי סכנה" ששיקפו את התקופות שבהן תאגידי הנפט המרכזיים כשלו מלהשיג את התשואה על ההון העצמי של 500 התאגידים הגדולים בארה"ב.

תרשים 2

דם ונפט במזרח

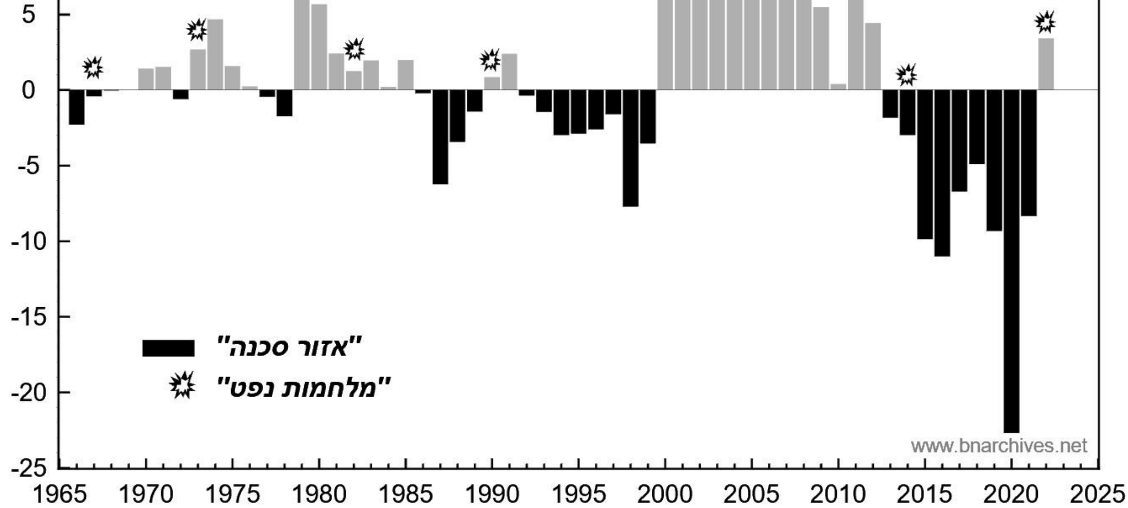
מלחמות נפט ורווחים דיפרנציאליים: תאגידי הנפט המרכזיים

מול 500 הגדולים ברשימת *פורצ'ן 500*, 1966-2022

התשואה על ההון העצמי היא היחס בין הרווח הנקי לבין הון מניות הבעלים. התשואה הדיפרנציאלית על ההון העצמי היא ההפרש בין התשואה על ההון העצמי של תאגידי הנפט המרכזיים לבין התשואה על ההון העצמי של 500 התאגידים המובילים ברשימת פורצ'ן. שמות תאגידי הנפט מופיעים בהערה לתרשים 1.
מלחמות הנפט מסומנות: מלחמת יוני 1967, מלחמת אוקטובר 1973, מהפכת האייתוללות באירן ב-1979, הפלישה הרוסית לאפגניסטן ב-1979, מלחמת עירק-אירן ב-1980, פלישת ישראל ללבנון ב-1982, מלחמת המפרץ הראשונה 1990-1991, מלחמות הטרור הדתי ופלישות ארה"ב לעירק ולאפגניסטן (מלחמת המפרץ השנייה) 2000-2003, התלקחות "האביב הערבי" שהפך למלחמות מיליציות צבאיות ב-2011, התערבות איראן, רוסיה, טורקיה, ערב הסעודית וארה"ב במלחמות בסוריה, לוב, תימן ועירק ב-2014, פלישת רוסיה לאוקראינה ב-2022.
.SOURCES: Fortune, Compustat through WRDS and Mergent

ניתן להבחין בכמה דפוסים במחזורי ההצבר הדיפרנציאלי ומלחמות הנפט. ראשית, כמעט כל "אזור סכנה" מלווה בהתלקחות מלחמת נפט. מקרה יוצא דופן היה פרוץ קרבות "האביב הערבי" ב-2011, אם כי גם אז ההצבר הדיפרנציאלי שקע במהירות ועמד להפוך לשלילי (בתוך שנתיים הוא ירד מ-25% מעל לממוצע עד ל-0.4% בלבד מעל לממוצע).

תאגידי הנפט הגדולים מעולם לא הצליחו לשוב ולהפוך את ההצבר הדיפרנציאלי משלילי לחיובי, בלי שפרצה מלחמה. זאת אולי ההוכחה הנוספת לכל מי שעדיין סבור שההצבר הדיפרנציאלי של תאגידי הנפט (ושל התאגיד העסקי בכלל) נובע מייצור נפט

שנית, עד 2014 כל מחזור של מלחמת נפט שיפר באורח משמעותי את שיעור הרווח הדיפרנציאלי של קבוצות הנפט המובילות והפך אותו לחיובי. ניתן להבחין כי "אזור סכנה" אינו מופיע דווקא בעקבות ירידה ברווח הנקי **האבסולוטי** או בשיעורי הרווח של תאגידי

הדיפרנציאלי היה חיובי ביחס לרווחי קבוצות ההון הדומיננטי (כלומר הנפילה בתשואה הייתה איטית יותר יחסית וקבוצת תאגידי הנפט עדיין היכו את הממוצע). מנגד, שלוש מלחמות – מלחמת יוני 1967, מלחמת אוקטובר 1973 ומלחמת המפרץ באוגוסט 1990 – פרצו למרות עלייה בשיעור הרווח האבסולוטי של קבוצת תאגידי הנפט. מתברר שהעליות בשיעור הרווח של תאגידי הנפט לא הדביקו את העליות בשיעורי הרווח של קבוצות ההון הדומיננטי – כלומר, למרות העלייה **האבסולוטית**, שיעור הרווח **הדיפרנציאלי** שלהן היה שלילי.

שלישית, קבוצת תאגידי הנפט הגדולים מעולם לא הצליחה לשוב ולהפוך את ההצבר הדיפרנציאלי משלילי לחיובי, **בלי שפרצה מלחמה**. זאת אולי ההוכחה הנוספת לכל מי שעדיין סבור שההצבר הדיפרנציאלי של תאגידי הנפט (ושל התאגיד העסקי בכלל) נובע מייצור נפט או מייצור כלשהו. התאגיד הקפיטליסטי תלוי ביכולת הסבוטז' שלו, משמע ביכולת לשלוט באמצעות בלימת התפוקה וקביעת המחיר, ותאגיד הנפט הקפיטליסטי נסמך על יכולתו להפעיל את הסבוטז' האולטימטיבי – המלחמה.

רק בעקבות מחזורים חדשים של מלחמות הצליחו קבוצות הנפט להדביק במהירות ולהכות את ממוצע ההצבר של ההון הדומיננטי (מלבד כאמור השנים שלאחר 2014 בהן הפלישות של רוסיה, ארה"ב וטורקיה, כחלק מהתערבותן במלחמת האזרחים בסוריה, לא הועילו והרווחים הדיפרנציאליים של קבוצות הנפט המרכזיות נותרו שליליים). כך קרה בשנת 1966, כאשר קבוצת תאגידי הנפט המרכזיים פיגרה ב-2.3% אחר התשואה הנורמלית והסתמן "אזור סכנה" שהסתיים במלחמת יוני 1967. בשנת 1972 הסתיים "אזור הסכנה" במלחמת אוקטובר 1973, שלווה ב"משבר נפט" עולמי. לאחר נפילת ההצבר הדיפרנציאלי בשנים 1977-1978 פרצה מהפכת האייתוללות באיראן, שזעזעה קשות את המזרח התיכון ולוותה ב"משבר נפט" שני. בהמשך התחולל עימות בין ארה"ב לאיראן ולאחריו ב-1980 פרצה מלחמת עירק-איראן, שהעלתה ארוכה להצבר הדיפרנציאלי. בשנים 1986-1989 נפער "אזור סכנה" עמוק שבמרוצתו התחולל מחזור עימותים במפרץ הערבי-פרסי. העימותים הללו, שכללו רצח העם הכורדי, פגיעה באוניות סוחר באמצעות מוקשים בים סוף ופעולות איבה בין ארה"ב לבין לוב ואיראן – משום מה לא הועילו רבות לשיפור התשואה הדיפרנציאלית, אף שמחירי הנפט הגולמי עלו באותה תקופה.

לעומת זאת, 1990-1991 היו שנים ברוכות. הן החלו בפלישת צבא עירק לכוויית והסתיימו במלחמה בין עירק לארה"ב ושותפותיה הזוטרות. מלחמה זאת, הידועה בכינויה התקשורתי "מלחמת המפרץ הראשונה", פתרה לזמן קצר את הבעיות שהעיקו על השותפות בקואליציית הנפט-נשק, משום שהיא הזניקה את הרווחים לא רק של תאגידי הנפט אלא גם של עסקי הנשק הבינלאומיים ועסקים אחרים שמיהרו להשתתף בשיקום "המזרח התיכון החדש".

הבעיה הייתה שמלחמת המפרץ הראשונה לוותה בנפילת הגוש הסובייטי ובסיומה הרשמי של המלחמה הקרה. באופן רשמי אף החלה תקופת הגלובליזציה, ועמה הגיעו הליברליזציה של המשקים ופתיחת שוקי ההון. כל אלה פגעו קשות בעסקים הישנים אשר שגשגו בעידן המלחמה הקרה והקיינסיאניזם הצבאי. קואליציית הנפט-נשק נחלשה. התקציבים הצבאיים ירדו, מחירי הנפט נפלו והרווחים הדיפרנציאליים של הקואליציה

1990-1991 היו שנים ברוכות. הן החלו בפלישת צבא עירק לכוויית והסתיימו במלחמת המפרץ הראשונה, שפתרה לזמן קצר את הבעיות של השותפות בקואליציית הנפט-נשק. היא הזניקה את רווחי תאגידי הנפט, עסקי הנשק הבינ"ל ועסקים אחרים שמיהרו להשתתף בשיקום "המזרח התיכון החדש"

שנות ה-70 ותחילת שנות ה-80 היו שנות הזוהר של הקואליציה. אלה היו שנים של סטגפלציה מבהילה, קונפליקטים צבאיים קשים ומשברי נפט שזעזעו את העולם. **תאגידי הנפט תפסו אז כמעט חמישית מסך הרווח התאגידי בעולם**. שנות ה-90, לעומת זאת, היו אסון. עסקי "הדיבידנדים של השלום" במזרח ואידיאולוגיות בנוסח "הכלכלה החדשה" ו"קץ ההיסטוריה" איימו להמיט חורבן על הקואליציה. בשנת 2000 חלקם של תאגידי הנפט ברווח התאגידי בעולם הגיע לתחתית של 3%. במרוצת המאה ה-20, קבוצות הנפט הגדולות מעולם לא הגיעו לשפל כזה.

לאחר שבע שנים שחונות עשתה הקואליציה מאמץ אחרון, ובחירוק שיניים הצליחה לכבוש את הבית הלבן ולהרכיב את ממשל בוש (השני) לפי מידותיה.[8] זה נעשה במאמץ פיננסי כבד, בתככים אלקטורליים, במרמה תקשורתית, בשיחוד עסקנים ושופטים, בזיופים בקלפיות ובסך הכול בדרכי רמייה. וכך הגיעו הזמנים הטובים של מלחמות התרבות והגזע (clash of civilizations).

המסע לשיקום ההצבר הדיפרנציאלי החל לכאורה בעיתוי טוב, והיה חלק מהתגובה על הרס מגדלי התאומים בניו יורק, שביצעו טרוריסטים שהוזנו במשך שנים מרווחי הנפט של משפחת המלוכה הסעודית, למען טיפוח ערכי האסלאם כמחסום נגד "התפשטות הקומוניזם" במזרח התיכון. השיקום נפתח במסע צלב נגד הטרור העולמי ב-2001, המשיך במשברי מטבע בארגנטינה ובברזיל, התחזק במשבר ששיתק את שדות הנפט של ונצואלה ובעלייה במחירי סחורות הגלם והנפט ב-2002, דהר לעבר שדות האופיום באפגניסטן ב-2003, ולסיום פנה אל כיבוש והשתלת הדמוקרטיה בעירק. מכאן נפרס עשור מוזהב של הצבר דיפרנציאלי ללא תקדים בגובהו לעסקי הנפט.

אך נראה שלמרות הרווחים הדיפרנציאליים האדירים, ימיה הטובים של הקואליציה חלפו. היה זה העשור האחרון שבו הייתה הקואליציה ציר מרכזי בהצבר הדיפרנציאלי בעולם. כפי שרואים בשני התרשימים, מאז 2014 התחוללה מפולת מתואמת הדוקות במחירי הנפט היחסיים, בהכנסות אופ"ק וברווחים הדיפרנציאליים של תאגידי הנפט. באותן שנים התחוללו קונפליקטים בלתי פוסקים שהתפשטו כסרטן באזור. אלה מן הסתם היו אמורים להבעיר מהדורה שלישית של מלחמת מפרץ כלשהי. הקונפליקטים המתמשכים באפגניסטן, עירק, סוריה, תימן, לוב ופלסטין, שהפכו למלחמות בין מיליציות עממיות, צבאות מקומיים וצבאות של מדינות מן האזור ומרחבי העולם, לוו בטרור, בהרס, במאסר

ה-60, הקונפליקטים האלימים והמתמשכים, שפוררו מדינות דוגמת סוריה, עירק, תימן ולוב, גרמו לפאניקה בשווקים והשביתו את הפקת הנפט – לא הצליחו לשנות את נתיב הרווח הדיפרנציאלי. שיעור הרווח הדיפרנציאלי של תאגידי הנפט הגיע לרמה הנמוכה ביותר אי פעם בהיסטוריה של סדר הנפט המזרח תיכוני (כמעט 25% מתחת לשיעור ההצבר הנורמלי).

לפי תחזית הבנק העולמי, שהתפרסמה עם פרוץ המלחמה, מחיר הנפט עשוי להגיע ליותר מ-150 דולר לחבית, בתנאי ש"המלחמה בין ישראל לחמאס תתרחב למלחמה אזורית". הבנק סבור שמדובר ב"בעיות מחסור שיקפיצו את מחיר הנפט", אך האנליסטים טועים. אין מחסור בנפט, יש מחסור חריף ברווחים דיפרנציאליים

העולם השתנה. יותר נכון, יחסי הכוח התאגידים-מדיניים השתנו. מעצמות העל הישנות, ארה"ב ורוסיה, הפכו למדינות מדולדלות המשופעות בחובות ובאוכלוסיות עניות. מעל לכל, מול קואליציית הנפט-נשק הישנה צמחה קואליציה צעירה ונמרצת: "קואליציית הכלכלה החדשה" (המורכבת מכלל הפירמות הרשומות בענפי מחשבים, פרמצבטיקה וביוטק) אשר הצליחה לנכס ב-2021 כחמישית מכלל הרווח התאגידי העולמי.

אבל בסופו של דבר הסתיימה הבצורת ב-2022 לפחות לזמן מה: התפנית התרחשה בפלישת הצבא והמיליציות הרוסיות לאוקראינה והמלחמה המתמדת שבעקבותיה. היא המשיכה בהתארגנות הצבאית המחודשת של מדינות אירופה והציפיות לפתיחת מלחמה קרה בין שני גושים. גם תביעותיה הטריטוריאליות של סין והתפשטותה המסחרית המהירה העלו את רמת המתח בעולם, ולכך כמובן התווספו מחזורי החרם על איראן ואיומי המלחמה בינה לבין ערב הסעודית וישראל.

הכיבוש הישראלי והדיכוי בשטחים הכבושים של פלסטין הולך ומחמיר זה כ-50 שנים, וכך גם חזית ההתנגדות הגוברת של הארגונים הפלסטיניים. הממשלות והמפלגות הישראליות ב-30 השנים האחרונות הצליחו למלכד ("לסנדל" ו"לחשק" בלשונן) כל אפשרות למוצא מהסכסוך המתגבר, והקואליציה הנוכחית, שהיא חיבור הדוק בין ימין רדיקלי וניאו-ליברליזם, נראית מבטיחה במיוחד.

וכך קיבלנו שתי מיליציות מזוינות ונחושות, מיליציית הכיבוש וההתנחלות של הכנסייה הרבנית ומיליציית ההתנגדות והחמאס של הכנסייה המוסלמית. שתיהן מבטיחות וגם מקיימות לא להיכנע לעולם ולהמשיך במלחמות המתוקשרות והממומנות היטב.

גם עתידה של "קואליציית הנפט-נשק" נראה כרגע מבטיח. כך מכל מקום חזה לאחרונה

למלחמה אזורית כפי שקרה לפני 50 שנה" (David Lawder, Reuters, 31.10.23).
הבנק סבור שמדובר ב"**בעיות מחסור שיקפיצו את מחיר הנפט מן הרמה הנוכחית**", אבל כמובן, האדונים האנליסטים טועים כרגיל. אין מחסור בנפט, קיים לעומת זאת מחסור חריף ברווחים דיפרנציאליים של קבוצות הנפט.

ה. בני אדם חופשיים או הצבר הון

בסופו של דבר, קיים קושי לקבל קביעה פשטנית, שלפיה התלקחות מלחמות עונתיות במזרח התיכון וייבוא מסיבי של נשק לאזור נובעים מגורם יחיד דוגמת ירידה במחיר היחסי של הנפט הגולמי, או שיעור רווח דיפרנציאלי שלילי של תאגידי הנפט המרכזיים (ביחס לשיעור רווח ממוצע של קבוצות ההון הדומיננטיות). לא ייתכן שהסברים מכניים מסוג זה יחליפו את שלל הסיבות וההתפתחויות המתוארות בכישרון ובשקידה בידי מומחים מדיסציפלינות רבות ונפרדות, החל ביחסים בינלאומיים, דרך מדעי הכלכלה, הגיאופוליטיקה, התרבות, המזרחנות וכלה בסביבתיות, ג'נדר וסוגי זהותנות.

ברור שקיימים מגוון סיבות וצירופי סיבות, ובהן מתחים בין עדתיים בתוך מדינות, משטרים סמכותניים הנוהגים לייצא סכסוכים פנימיים, קונפליקטים טריטוריאליים בין מדינות, עימותים בין קואליציות של מדינות, מעורבות מעצמות ישנות שוקעות וחדשות הקוראות תיגר על הסדר העולמי הישן, אידיאולוגיות רדיקליות, לאומנות, קנאות דתית, התפוצצות אוכלוסין, התייבשות ומחסור גובר במים, תנודות כלכליות, מחזורים עסקיים, עסקנים פוליטיים פסיכופתים ועוד גורמים. ואף על פי כן, נראה ששלל הגורמים והסיבות כבר מוצאים עצמם כלולים בדרך זאת או אחרת בשטף המרוץ אחר השלל הגדול – ההצבר הדיפרנציאלי של קואליציית הנפט-נשק.

המחברים הם מרצים לכלכלה פוליטית במכללות ובאוניברסיטאות בישראל ובקנדה

זה לא המחסור, אלה האינטרסים. צילום: Jeff Ackley, Unsplash

באוקראינה

ובאפריקה; הצבאות הפרטיים ושכירי חרב תאגידיים שהפעילו ארגונים ממשלתיים-צבאיים בפלישה לעירק ובמלחמות

שארה"ב מנהלת כרגע בסוריה ובעירק; מיליציות והביות בחסות בית המלוכה של ערב הסעודית; מיליציות כמו דאע"ש

בעירק ובסוריה והטליבאן באפגניסטן; מיליציות כורדיות בחסות ארה"ב; החות'ים, הג'יהאד והחיזבאללה בחסות איראן;

אל סוג זה מצטרפות מיליציות מוסלמיות בניגריה, בלוב, בסודאן ובסומלי. אבל קיימות גם מיליציות השולטות בחומרי

גלם ובסמים, כמו בקונגו, בלוב, במקסיקו, בקולומביה ובדרום מזרח אסיה.

[2] ניצן וביכלר, 2022. *ההון ושברו* ע"ע 477-489.

[3]Fortune 500 (1978, 1979) . וגם: Turner Louis (1983) *Oil Companies in the International System*. p. 204;

Yergin Daniel (1991) *The Prize. The Epic Quest for Oil, Money, and Power.* pp. 684-687

[4] כל זאת בניגוד לדוקטרינה המרכזית של מדע הכלכלה הטוענת שהדחף העיקרי של תאגיד או יחיד קפיטליסטי הוא

למקסם תועלת, כלומר למקסם רווח ועושר כדי להגדיל ככל האפשר את מנות ההנאה ולהתרחק ממחסור.

[5] מקור הנתונים: *Fortune 500*, *Compustat* through WRDS,

U.S. Department of Commerce through IHS Markit and the U.S. IRS.

[6] מאחר שהנפט הגולמי מהווה בעיקר תשומה במעלה הזרם, יש להמתין לתהליכי הזיקוק, השינוע והשיווק עד

שהם הופכים למספרי רווח בחשבונאות פירמות הנפט. משום כך מוצגים המחירים היחסים של הנפט הגולמי ששררו

12 חודשים לפני דיווחי הרווח הדיפרנציאלי למניה של קבוצות הנפט.

[7] מחשבים זאת בשני צעדים: ראשית, מחשבים את היחס של הרווח הנקי להון העצמי בשתי קבוצות ההון הגדולות,

קבוצות הנפט הגדולות וקבוצת 500 הגדולות של פורצ'ן. שנית, מפחיתים את המנה השנייה מן הראשונה.

[8] ניצן וביכלר (2007) *רווחי מלחמה דיבידנדים של שלום*. ע"ע 508-568

תגיות: המזרח התיכון, השבעה באוקטובר 2023, חרבות ברזל, נפט, קפיטליזם

כנראה שיעניין אותך גם:

התחממות כדור הארץ: מקרה של האשמת הקורבן ואיסלמופוביה

מבט מפוכח על המלחמה בעזה

הפריפריה של ראשון: רמת אליהו

